

Loppuhuomioita HT Jaakko Husan väitöskirja-arvioinnistani »Näkökohtia julkisoikeuden alaan kuuluvasta väitöskirjatyöstä» (HT 3/95 s. 223 ss.) antaman vastineen (Huomioita huomioista) johdosta

Timo Oksanen

Husa kommentoi vastineensa aluksi tämän kirjoittajan ja H-T Klamin (vastaväittäjä) abstraktisuuskritiikkiä tavalla, jonka omalta osaltani ymmärrän. Seurasin omalta osaltani ja omasta näkökulmastani Klamin tässä suhteessa toki itseleni tuttua kritiikkiä hieman kaavamaisesti, suhteuttamatta sitä ja sen relevanssia sanottavasti Husan väitöskirjalleen¹ asettamiin tutkimustehtäviin. Tutkimuksen rajausta voidaan luonnollisesti Klamin tavoin arvostella epämielekkääksi riippumatta tutkijan valinnoista. Itse otan tähän kysymyksen tässä yhteydessä kantaa vain koko kirjoitukseni tasolla.

Omalta osaltani löydän vastineen s. 10 universaalitieteen/ metodologisen monismin kritiikistä osapuilleen ne keskeiset lähtökohdat ja sitoumukset, jotka olen asettanut oman kirjoitukseni huomioiden perustaksi². Menetelmien tulee vastata tutkimuskohdetta sen kaikessa monimutkaisuudessa.

Tämän, kirjoitukseni polttopisteessä olevan »metametodologisen säännön» (johon lähinnä viittasin paremman puutteessa ilmaisulla »metodologisen fundamentalismin väljä kehys») osalta en näe ainakaan tässä vaiheessa mitään ratkaisematonta näkemyseroa välillämme. Puhtaasti kielelliset seikat näyttävät tuoneen jonkin verran ongelmia³. Vaikka vienkin terminologiset hapa-roinnit lähinnä omaan tiliini, antaa Husan huolellisesti laatimaan vastineeseen sisältyvä laajahko

ja asiantunteva katsaus luonnon/ihmis- ja henkietieteiden väliseen suhteeseen toki sekini osaltaan lisävalaistusta tekijän väitöskirjaan.

Toisin kuin Husa vastineessaan »merkityshavainnoi» (s. 1–2), kirjoitukseni painopiste tai olemus ei ainakaan kokonaan ollut merkityshavainnon käsitteessä, joskin tarkastelullani oli toki koko ajan linkki ao. käsitteeseen. Päästyäni mm. vastineen avulla entistä paremmin ymmärtämään ao. käsitettä osana Husan dynaamista tieteenfilosofista kokonaisajattelua, kritiikkini painopiste siirtyi selkeämmin filosofisesta ao. käsitteen terminologiseen problematisointiin. En ole vieläkään voinut vakuuttua siitä, etteikö ao. termi nimenomaan (loogisen) positivismiin sitkeiden juurien vuoksi Husan tarkoituksesta riippumatta **asosioisi** tai johdattelisi ajatteluun, jossa kaiken oikeudellisenkin »havainnoinnin» immanentti ja perustava teoriapitoisuus katsotaan voitavan jotenkin ylittää, ts. että teoreettisen tason ilmiö (merkitys) voitaisiin (puhtaasti) havaita.

Mahdollisten väärinkäsitysten stimuloinnin lisäksi mainittu termi on – taaskin hyvästä tarkoituksesta huolimatta – mielestäni omiaan liudentamaan positivistisen, hermeneuttisen ja fenomenologisen havaintokäsitteen välisiä eroja⁴ tavalla, jota ei voida sivuuttaa maininnalla. Sen sijaan, että ryhtyisin kommentoimaan tähän liittyviä kysymyksiä yksityiskohtaisesti, mihin (diskurssiin) ryhtymistä en pidä kovin mielekkäänä, haluaisin joillakin ajatuksilla laajentaa Husan kirjoituksen perspektiiviä. En tee sitä yrittääkseni osoittaa Husan perspektiiviä riittämättömäksi, tai omaani paremmaksi, vaan siksi, etten näe itse muuta keinoa saavuttaa riittävän laajaa yleistä perspektiiviä arvokkaana pitämäni, mutta toisinaan hieman yksipuolisena näyttäytyvän (empiirisen) tieteen» ongelmiin.⁵

¹ Jaakko Husa: *Julkisoikeudellinen tutkimus: Tutkimus julkisoikeudessa harjoitettavan oikeusdogmatiikan metodologiasta*, Jyväskylä 1995.

² Metodologisen monismin kritiikin ja pluralismin kaipuun näyttää myös Riepula eräänä oikeustieteen metodikeskustelun veteraanina jälkeen nostavan esiin esitellessään Husan väitöskirja-ansioita tuoreessa katsauksessaan ja ruotiessaan samalla oikeustutkimuksen ja -koulutuksen tilaa ja kehitysnäkymiä (1996 s. 50).

³ Näihin on luettava mm. metodologisen fundamentalismin termi, jonka sisältö ei esityksessäni viittaa dogmaattisuuteen, mutta jota on helppo käyttää lyömäaseena, sekä kääntää ja tulkita sellaiseksi.

⁴ Kyseisistä havaintokonseptioista ks. Turunen 1995 s. 156–160.

⁵ Keskustelun lopettamiseen on useitakin syitä. Ensimmäikään en ole erityisen kompetentti juuri tieteenfi-

Tieteenfilosofiselta kannalta empiiristä tutkimusotetta oikeustutkimukseen kotiutettaessa eräs olennainen seikka on, että korrespondenssi-periaatteen asema tieteen hypoteesien/lauseiden validiteettikriteerinä arvioidaan kriittisesti ja analyttisesti (ks. myös alaviite 10), vaikka empiirisen tutkimusotteen soveltuvuus ja relevanssi oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa muun yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tavoin tunnustetaan ja tunnustetaan. Näin on mielestäni tehtävä. Husan panos empiirisen tutkimusotteen oikeustutkimukseen soveltumisen perustelijana (muiden

losofian alalla. Toisaalta – Husan ansiot tunnustaan – otaksun, ettei tällä alueella kuten ylipäänsä filosofian alueella ole helppoa löytää mitään todella uutta. Sitoutumatta te(le)ologiseen determinismiin viitataan tässä Klamin (1980) preludeissa lainaamaan kulttuurihistorioitsija Egon Friedellin plagiaatin ylistykseen: »Ihmiskunnan hengen historia on koko ajan ollut varkauksen historiaa. ... Ja jos joskus syntyy seisaus, on syy siinä, että varastetaan liian vähän. Uutta on vain historian voimien loputon vuoroileikki. .. Olemme lopulta vain maailmanhengen plagiaattoireita, kirjureita, jotka kirjoitamme sen saneleman. ... Voidaampa astua äärimmäinen askel ja sanoa: jokaisen täysjärkisen on lakkaamatta pakko plagioida. Totuuden hyvin järjestetty, hyvin rajoitettu valtakunta on pieni. Mittaamaton on vain järjettömyyksiä ja erehdysten, houereitten ja typeryyksien korpi». Esimerkiksi oikeusteoreetikko, joka esittää ajatukset A1–10, on Klamin mukaan hyvin luultavasti saanut ne tai olisi ainakin voinut saada ne muualta. Empiiristä tutkimusta em. huomioida eivät suoraan koske, mutta senkään arvo ei voi tietenkään rakentua yksinomaan tälle näkökohdalle (vrt. Eskola 1994 28 ss.). Periaatteellisemmalla – ja tavallaan käytännöllisellä – tasolla keskustelusta luopumista puoltaa tematiikan etäänjätymisen HT-lehden ydinalueilta ja se, että ainakin yksipuolisimmillaan tällainen teoreettis-metodologinen diskurssi vieroittaa meitä tutkijoina niistä vakavista haasteista, joita mm. globalisoituvat ympäristömme on herättänyt. Husaan miltään osin viittaamatta on syytä todeta, että teoreettinen diskurssi on toki Uotilan (1991) esittämällä tavalla turvallinen ja tiedeyhteisön piirissä muullakin tavoin palkitseva tapa asettua norsunluutorniin ja vältellä aktuaalisia ongelmia ja tarkasteluita, joita on helppo vääristellä, asiaankuulumattomasti (tahallisesti tai tahattomasti) redusoida tai muulla tavoin epäkorrektisti kohdella, mitä esim. suomalaisessa keskustelussa jatkuvasti tapahtuu. Bordieun mukaan »tiedemiehen on (kuitenkin) kyettävä samanaikaisesti sekä sulkeutumaan tornin itsenäisyyteen, että puuttumaan poliittisiin kysymyksiin». Toisaalta: »kantaa otettaessa on riski tulla hyväksikäytetyksi, vääristelyksi jne. Siksi kompetentilla henkilöllä on kiusaus pysyä hiljaa». (1996 s. 8–9). Teoreettisen keskustelun osalta Sihvola huomauttaa aiheellisesti, että keskustelun siirtäminen ad hominem -tasolle, eli vastustajan tyrmäminen viittaamalla salattuun ohjelmaan tai motiiviin, joka muka tekee tämän väitteet epäuskottaviksi, ovat ne mitä tahansa, on intellektuaalisesti melko alkeellinen tempu (1996 s. 65).

ohella) on nähdäkseni merkittävä ja kiistaton.

Metodologista reflektiota, samoin filosofiseen ja eriytieteelliseen perustaan ankkuroitua tuoretta metodikirjallisuutta tarvitaan⁶. Tieteen sisäisten normien kirkastamiseen ja reflektioon liittyvää tutkimusta, josta Husan väitöskirjassa on mm. kysymys, on täydennettävä tieteen ulkoisten eettisten normien ja tiede-yhteiskunta -suhteen reflektiolla ja näitä koskevalla teoreettisella tutkimuksella. Vuosisataista metodikiistoista tulisi tätä kautta edetä käyttämään reflektoitua tutkimusvälineistöä (laajasti ymmärrettynä) tieteen instrumentaaliseen edistämiseen⁷, niiden tehtävien suorittamiseen, jotka kulloinkin ovat tieteen ja yhteiskunnan tai koko maailman kannalta ajankohtaisia.⁸ Husan vastineen eräät ihminenluonto -suhteeseen liittyvät tai sitä sivuavat huomioid ansaitsevat lisähuomiota mm. ympäristöoikeuden kontekstissa. Edellä esitettyyn viitaten yksityiskohdat unohdettakoot; kirjoitukseni perusteena oli ainoastaan HT-lehden jo ajallisesti etäinen päätoimittajan pyyntö arvioida Husan väitöskirja HT:n lukijoille.

Silti on syytä tässä yhteydessä todeta, että lisähuomioita koskeva em. viittaukseni koskee myös Husan ontologisia päätelmiä. Vaikka Husa ei enää viimeisessä kirjoitusversiossaan rajaakaan klamilaisen dualistisen ontologian »ideaalittyyppistä» tai hedelmällisintä sovellutusalueetta oikeuden ja oikeustieteen sisällä erityisesti valtiosääntöoikeuden alueelle, haluan silti nostaa esiin mahdollisuuden ja tarpeen jo perustasolla eriyttää tutkimuksen ratkaisuja tutkimusprofiiliin mukaan. Niinpä esim. normatiivisesta paradigmasta itautuvissa tutkimusotteissa ja lähestymistavoissa on omaksuttava ja eksploitettava niille ominaisia ratkaisuja – jopa ontologisella ja kosmologisella tasolla.⁹

⁶ Tuoreesta ja tasokkaasta metodikirjallisuudesta voi tässä yhteydessä viitata esim. Alkulan ym. teokseen (1994) ja siellä viitattuun kirjallisuuteen

⁷ Tieteen instrumentaaliseen edistymisestä ks. Niiniluoto 1984 s. 199–200.

⁸ Vrt. Husa 1995 s. 14–15, Tarukannel 1990 s. 7 – väitöskirja, jonka ansiot ja perusfilosofia jäävät Husan väitöskirja-arviossa osaksi tunnustamatta. Metodien käsitteen »laaja-alaisuus» selventynee tästä puheenvuorostani yleisellä tasolla. Tässä yhteydessä voi viitata erityisesti Turusen erittelyyn, jossa hän jakaa mielestäni myös tämän tarkasteluni kannalta hyödyllisellä tavalla metodin neljään ymmärtämistapaan: 1. havaintojen tavoittamisen tavaksi, 2. havaintojen käsittelemisen tavaksi, 3. tutkimuksen teoreettiseksi taustoittamisen tavaksi, 4. tavaksi varmistua siitä, että väitteet ovat tosia tai perusteltuja (1995 s. 182 ss.). Metodien ja metodologisen reflektion tulisi ulottua kaikkiin näihin, eikä mikään niistä saisi yksipuolisesti dominoida (s. 185).

Husan (Huomautuksia huomautuksista s. 9) ja monen muun tutkijan tavoin nykyinen käsitykseni on, ettei oikeutta ole välttämätöntä eikä tarpeellistakaan nähdä ensisijaisesti ei-inhimilliseksi aktiksi, vaan sosiaalisten suhteiden organisoimistavaksi, jolla toteutetaan kulloisiakin inhimillisiä päämääriä ja tavoitteita. Tällä organisoitumisella on kuitenkin omat ja nopeasti tiivistyvät reunaehdonsa ja rajansa¹⁰. Ihminen on osa luontoa. Tätä luonnontieteellistä (tai filosofian historiaan viitaten pikemminkin luonnonfilosofista) seikkaa refioitunut, välineellistynyt kristillinen ajattelu, marxismi ja valistuksen rationalistinen ajattelu – joitakin ajattelun valtavirtauksia poimiakseni, eivät ole ottaneet riittävästi huomioon. Niillä on siten ainakin tässä suhteessa merkittävä yhteinen piirre.¹¹ Samaa perinteeseen liittyy myös humanismi.¹²

Vaara näiden rajojen unohtamiseen ei pelkään vaani lähimaastossa. Kukin yllä mainituista ismeistä – kenties jotakin »valistunutta» (usein samalla dogmaattisinta, mutta toisinaan myös dogmatismista reflektion kautta irtautunutta) »etujoukkoa» lukuunottamatta, on jo unohtanut ne tuoisin seurauksin. Vanavedessä ja jopa edelliset »ylittäen» näyttävät kulkevan erilaiset postmodernit suuntaukset.¹³

⁹ Esim. Palonen (1975 s. 18–19) huomauttaa monistisen kosmologian kritiikissään, että »Occamin partaveitsi saattaa myös kahliita teoreettista pluralismia. Tulee olla mahdollista ja sallittua luoda uusia yksiköjä ja todellisuuden kerroksia, jos nämä auttavat kritiikissä.» Palosen mukaan kriittisen rationalismin »hengessä» tulee hylätä alnoastaan sellainen separatistinen antireduktionismi, joka tulkitsee todellisuuden kerrokset peruuttamattoman erillisiksi. Occamin partaveitsi oli eräs Russellin uskontokritiikin keskeisin lähtökohta (Himanen 1994 s. 36, 162). Vrt. Klami 1983 s. 19 oikeuden käsittämiseen johtavan viitekehysten tai selitysmallin laajuudesta sekä mt. 7–12 käytettyjen selitysmallien laajuudesta. Eri lähtökohtien yhteisten piirteiden kokoaminen voi olla omiaan tukemaan ja kokoamaan ihmisen/ympäristön säilyttämiseen tähtääviä ponnistuksia silloinkin, kun niiden välinen raja ei ole filosofisesti helppoa/mahdollista/suotavaa ylittää. Vrt. Palonen mt. s. 217 aatteiden konfliktien elvyttämistarpeesta aatteiden ehtymiseltä suojauduttaessa sekä mt. s. 49.

¹⁰ 7 Ks. esim. Klami 1983 s. 15 ja s. 308 ss., Hollo 1993 s. 5.

¹¹ Ensinmainitun ekologisista juurista ks. esim. Vilka 1993 s. 102–104, 109–111. Russellin haaste kristinuskon uudelleen reflektioon (Himanen 1994 s. 17, 157–158) koskee täyspainoisesti myös ympäristökysymyksiä. Von Wright'n (1992 s. 183) mukaan vielä Bacon, Descartes ja Galileo eivät epäilleet sitä, että tieteen ihmiselle antamia teknologisia voimia kokonaisuudessaan käytettäisiin niiden todellisten etujen mukaan, jotka kristilliset mittapuut määrittelevät. Ks. myös Kuitunen mt. (I) s. 23. Vallankäytön osalta ks. taas esim. Ruokasen analyysia (1993, ks. myös Tolonen 1984 s. 245–246) sekä yleisemmin Himanen 1994 s. 156–158, 162. Marxilaisuuden osalta ks. taas esim. Wilenius 1975 s. 117–118, vrt. Vilka 1993 s. 71 ns. ekomarxismista. Marxilaisuuden reflektion tarvetta nimenomaan yhteiskuntakritiikin yhteydessä näyttäisi osaltaan syventävän se, että marxilainen etiikka on kokonaisuudessaan ollut kiteytymätöntä ja epäsystemaattista (ks. Hilpelä 1986 s. 153–154; perustavammasta näkökulmasta

ks. mt. s. 50 ja 61, jossa Hilpelä mm. huomauttaa, että idealismista materialismiin (valistusajalla) siirtyminen merkitsi radikaalia muutosta (moraalin) kritiikin luonteessa: todellisuuden kritiikki vaihtuu käsitteiden kritiikiksi). Vrt. Kamppinen ym. 1995 s. 184. Kriittisen teorian etiikan osalta vrt. Kotkavirta 1990. Viimeksimainitun (so. valistuksen tai modernin) reflektion tarpeesta ks. esim. von Wright 1987 ja 1992. Harisalonen ym. termiä käyttäen aatteiden ehtyminen saatetaan tulkita niiden luottamuspuuun ehtymiseksi. Toisinaan refleктоiva ajattelu ja konstruktivinen aatekritiikki voivat kuitenkin tunkeutua myös aateodellisuutta koskevan ilmiötason alle, mikä voi joskus johtaa myös luovaan synteisiin. En ryhdy ennakoimaan sen mahdollisuutta em. lähtökohtien välillä. Vaikka ristiriitaisten maailmankuvien totuus-kysymystä ei mielestäni ratkaistakaan pragmaattisen totuuskonseptin pohjalta voi todeta, että globaalien haasteidemme aikataulu ei kuitenkaan ehkä mahdollista niinkään »Ihmisen» (platolaisen totalitaristista?) Sitouttamista kokonaan uusiin (»linkolaisiin»?) aattelsiin, kuin tähänastisten valtavirtausten kriittisen reflektion pohjalta tapahtuvan luovien synteisien etsimisen aatejärjestelmien kulttuurisesti kestävien piirteiden tavoittamiseksi (vrt. von Wright 1987 s. 60–61). Jos oikein ymmärrän, juuri tämä on ollut eräs von Wrightin myöhäistuotannon (erit. 1989, alkutekstit 1950–51, 1987, 1992) ja ehkä Himasenkin väitöskirjan tausta ajatus – seikka, joka on jäänyt ensinmainitun kritiikissä mielestäni liian vähälle huomiolle (Ahmavaara 1987 s. 315 ss.).

¹² Ks. Pietarinen 1995 s. 101.

¹³ Ks. esim. Koskiahon 1990 erit. s. 110, s. 103. Ks. kuitenkin myös mt. s. 109, jossa postmoderni todetaan yhtäältä modernin ja positivismin kritiikiksi, mutta samalla myös liian yksioikoisen kriittisen tutkimuksen kritiikiksi. Dogmatismien ja rationaalisuuden suhteesta ks. Agassi & Jarvie 1987 s. 431–444. Ks. myös (filosofian ja kokeellisen psykologian emeritusprof.) Szekely 1992 s. 5–9, joka tarkastelee 1) tietoisuuden (transsendenttiä) tietä ja 2) luonnon (tieteellistä) tietä rinnakkaisina totuuden teinä sekä sekä 3) suurten ajattelijoiden tiedon, viisauden ja kokemuksen (kulttuurista) tietä em. integroivana ihmiskunnan totuuden tavoittamisen väylänä. Szekelyn mukaan kahta ensinmainittua uhkaa kiveytyminen ja muiden väheksyminen (Mestareita ideoiden kiveytyminen jäähmettyneiksi laitoksiksi ja hallitusmuodoiksi sekä liioitteleva keinotekoisien universumien luominen, tiedettä ylimielinen suhtautuminen kausaaliketjujen merkityksen ja niiden ulkopuolisen todellisuuden kysymyksiin). (vrt. Ost 1995 s. 1–2). Szekelyn mukaan »Tie totuteen luonnon kautta ei ole dogmaattisen tiedemiehen tie, niin kuin myös-

Olemme luonnosta irti subjektivoituessamme objektivoineet sen ympäristöksemme reunaehto- na, synergeettisen yhteytenä, utiliteettina tai manipuloinnin kohteena, luonnon sisältämien in- himillisen toiminnan raamien luonne on luonteel- taan objektiivinen. Sama koskee, ainakin luon- nonoikeuden näkökulmasta, myös raameissa elä- vän ja ratkaisujaan tekevän (ihmis- ym.)elämän arvoa – ja tietenkin sen säilyttämisen edellytyk- siä¹⁴. Tämä on todettava, vaikka erilaisten valta-

ja ohjausrakenteiden pystyttämiseen tämän fak- tan varjolla onkin syytä suhtautua terveellä kriteerityydellä.

Yllä esitetty saattaa Husan (Huomautuksia huomautuksista s. 9–10) ja monen muunkin kä- sitteistössä edustaa esineellistynyttä ajattelua. Ripaus sellaiseksikin tulkittavissa olevaa koros- tusta on kuitenkin tarpeen (post)modernille omi- naisen »yltiö»voluntarismin ja -relativismin vas- tapainoksi¹⁵. Itse näen evaluoivien ja autonomis- ten (arvo)mittapuiden asettamisessa lainsäätäjäl- le esineellistymisen sijasta enemmänkin arvojen itsenäistymistä¹⁶ ja niihin sisältyvän kriittisen potentiaalin. Nämä toimivat tulevaisuuden raken- tamisen eräänä keskeisenä ainesosana, joka hakee aktuaalistumistaan – asian aristotelisesti ilmaisten¹⁷. Myös todellisuuden mahdollisuuksi- en näkemättä jääminen, mahdollisuuden rinnas- taminen ja ty pistäminen havaittavissa olevaan, mikä luonnehtii empirististä metafysiikkaa, voi- daan tulkita todellisuuden (vielä vahingollisem- maksi, näennäsrationaaliseksi) reifioimiseksi ja hämärtämiseksi.¹⁸

Tarkoitukseni ei ole lietsoa perusteetonta edis-

kään Mestarien tie ei ole yksipuolisesti mystikoiden tie. Luonto on suuri ja avoin kirja, josta voisimme löytää kaiken, jos me oppisimme käyttämään hyväksemme sitä innoitusta, jota se kaikkina aikoina on antanut suurille ajattelijoille». Szekelyn käsitteis- tää voidaan käyttää, paitsi luonnollisesti väärin eli esim. lyömäaseena huttittaessa humanistisia ja nor- matiivisia tieteenaloja tai niiden edustajia tietämät- tömänä näiden ansioista modernin tieteen edellä- kävijöinä (tai ylipäänsä eri tieteenalojen senioreja, vrt. Riepula 1996 s. 52), myös professionaalisen itsereflektiomme välineenä sekä lisäksi havainnoi- listamaan yhtäältä rationalistisen (tai normatiivis- eettisen) ja toisaalta empiriisen tutkimusotteen vält- tämättömyyttä ja niiden »yhdistämisen» tarvetta modernissa tiedekonseptiossa sekä niiden toisiin- sa nähden mielestäni komplementaarista suhdetta. Kohdan 1 näkökulmasta korostuu vielä tarve vuosi- tuhantisen ajattelun hedelmien kriittiseen hyödyn- tämiseen modernissa yhteiskunnassa sen sijaan, että esim. valistusajattelun tavoin katkaistaan juuret menneisyyteen.

- ¹⁴ Objektiivisuudesta po. raamien ja niihin liittyvien päämäärien yhteydessä ks. myös Allardt 1995 s. 6. Ks. kuitenkin myös mt. 1992 s. 11 sekä Kuitunen (mt. I s. 20) kestävä kehityksen käsitteen konteksti/ kulttuurisidonnaisuudesta sekä vmt. (I) s. 20–21 tie- teen etiikan kontekstuaalisten piirteiden erittelyä. Mielestäni ajautumme varsin nopeasti relativismin heteikköihin irtautuessamme elämän säilyttämiseen liittyvien arvojen/kriteerien/välineiden objektiivis- suussitoumuksesta. Esim. Klami (1983 s. 13–14, 122–123) tavoin pidän hyvin mahdollisena päästä suhteellisen selkeisiin peruskriteereihin tässä yhtey- dessä (vrt. Tolonen mt. s. 162–163, Saari 1995 s. 19–22, erit. s. 22). Mikäli maltilliseen arvo-objektivi- smiin sitoudutaan, kohdataan luonnollisesti tällöin- kin – tai juuri tällöin, mm. vaikeita tiedostus-, mää- rittely-, preferenssien selkeytys- ja valintaongelmia (esim. Klami mt. s. 116–117, Allardt 1995 s. 6). Niiden yhteydessä tutkijan on helppo sortua Kuitu- sen tiede-eettisten mallien yhteydessä esiin ottamiin ja kritisoiimiin yksinkertaistuksiin ja Palosen kritisoi- miin inhimillisen vallinnan merkityksen väheksymi- siin. Ympäristöön liittyvien ratkaisujen konteksisi- donnaisuudesta ei kuitenkaan vielä sinänsä seurane perusteita arvosubjektivisille ainakaan perus- arvojen suhteen, yhtä vähän kuin erilaisten reflek- toimattomien näkemysten esiintyminen voi pätevällä tavalla perustella arvosubjektivismia ao. asioissa (vrt. Aarnio 1999 s. 612–613, Tolonen 1984 erit. s. 187, sekä aristotelisen politiikkatieteen näkökulmas- ta yleisten (abstraktien) arvojen ja kontekstuaalisuu- teen sidottujen normatiivisten toimintaohjeiden suh-

teesta vmt. s. 233–234, 238, 248, 249 ss., ks. myös Klami 1983 s. 23–24 !). Von Wrightin mukaan on- gelmamme ei ole niinkään pitämiseen liittyvän tahdonmuodostuksen (pirstoutumisen) ja olemisen välinen kiulu, kuin pitämisen ja mahdollisuuksiem- me välinen kiulu 993 s. 6).

- ¹⁵ Ks. myös Hilpelä 1986 s. 12 filosofisten ilmiöiden liiallisen sosiologisoimien vaaroista ja Tolonen 1984 s. 80 oikeudellisten ilmiöiden liiallisen voluntarisoin- nin ja sosiologisoimien perspektiiviharhoista. Palo- sen (mt. s. 102) mukaan aatteiden normatiiviselle/ teoreettiselle kritiikille ovat tuhoisia yhtäältä sosio- loginen determinismi (aatteet selitetään yksinomaan yhteiskunnan laeista käsin), toisaalta subjektiivinen determinismi (valinnat selitetään yksinomaan yksi- löiden arvostuksista käsin).

- ¹⁶ Ks. Turunen 1993 s. 182–183. Ks. myös Finnis 1980 s. 17.

- ¹⁷ Ks. myös Galtung 1977 s. 90–91 modernimmasta, mutta (eksistentiaali/formaali)ontologiselta sisällöl- tään olennaisesti Aristoteleen perusajatuksille no- jautuvasta formuloinnista. Aristotelisesta luonnon- oikeustraditiosta ks. erityisesti Tolosen ansiokasta tarkastelua (1984). Victor E. Franklin mukaan ihmisen arvotajunta voi ainakin kehittyneessä tilassaan ilmaista, että ihmisyyys voi käyttäessään mahdolli- suutta suhtautua vapaasti kohota oman luontonsa yläpuolelle ja että vasta tämän mahdollisuuden käyt- täminen tekee ihmisestä ihmisen samaan tapaan kuin lentokone vasta ilmaan noustuaan toteuttaa ja ilmaisee olemuksensa ja tarkoituksensa uuteen ulot- tuvuuteen siirtymällä (Frankl 1981 s. 14).

- ¹⁸ Empiristisestä metafysiikasta ks. Hilpelä 1986 s. 50, Galtung 1977 s. 42–43, 65. Näennäisen luonnolli- sen positiivistinen metafysiikka on useimmille vaikeasti tunnistettavissa ja tunnustettavissa.

tysuskoa tai metafysiikkaa. Vaikka mahdollinen todellisuuden eräänä modaliteettina kiinnittyikin lujasti empiriaan, on yllä mainitun potentiaaloin olemassaolo perustaltaan tärkeässä mielessä myös metafyyminen tai uskonkysymys. Koska näin on, se, ettei empirinen todellisuus tue ao. potentiaaloin olemassaoloa koskevaa oletusta vielä nykyiselläänkään kovin voimakkaasti¹⁹, tai se että inhimillinen todellisuus humanistien esittämällä tapaa tuskin redusoituu hyvään, ei ole riittävä peruste lamaannukseen ja apatiaan²⁰.

Pelkkä metafysiikka sinänsä tuskin johtaa muutokseen. Aktuaalisessa todellisuudessa tulee tulla esiintyä jokin liikuttava tekijä, vaikuttava syy, joka käynnistää prosessin.²¹ Kyseinen potentiaali ja heräävälle yhteiskunnalliselle tietoisuudelle purkautumisväyliä mm. kiihokkeiden, osallistumiskanavien, vastuiden ja velvoitteiden kautta avaa-va lainsäädäntö sekä autonominen tutkimus (mm.) lienevät joka tapauksessa eloonjäämisemme eräitä kriittisiä pisteitä²². Niitä aktiivisesti ja vaikuttavasti käyttämällä ja suuntaamalla voidaan kenties laajentaa jäljelläolevaa valinnanvaraamme joskus tulevaisuudessa.²³

¹⁹ Esim. Brown (ed.) 1991, Mannermaa 1993 ja edelleen Allardt 1995 s. 7–9.

²⁰ Metafyyssisten ja empiiristen lakien erosta po. suhteessa esim. White 1987 s. 183–184. Eri asia on se, että viittaaminen tällaiseen potentiaaliin tai sen heräämisen passiivinen odotteluinen voi olla myös tietoinen strategia pyrittäessä välttelemään niitä huomattavia muutoshaasteita, joiden kohtaamista tulevaisuus meiltä edellyttää. Tähän viittanee mm. von Wright käyttämällä ilmaisulla voimattomuuden optimismi (1993 s. 7).

²¹ Ks. Saarinen 1989 s. 64 Aristoteleen ajattelusta tässä suhteessa.

²² Tutkimuksesta »mahdollisen» empiirisenä selvittäjänä hyvään yhteiskuntaan pyrittäessä, mikä käsitys sisältää länsimaisen tieteen »normaaliparadigman» mukaisen tieteen tehtävän po. yhteydessä, ks. esim. Lagerspetz 1996 s. 46–47. Näkemykseni mukaan, jota perustelen käynnissä olevassa tutkimuksessani seikkaperäisemmin, tämä tehtävä tai edes analyttikkojen omaksuma käsitteiselvittely ei välttämättömyydestään huolimatta ole edes modernille (erityis)tielle, saati filosofialle, riittävä. Ks. myös Mannermaa 1993 s. 159–160, 174 sekä jälj. alaviite 40.

²³ Vrt. Palonen mt. s. 295, joka kriittisen rationalismin kerettiläisen tutkimusohjelman itsekritiikissä huomauttaa, että »jos joku välttämättä haluaa kehittää eteenpäin determinististä vaihtoehtoa, voidaan yhtenä harkinnanarvoisena vaihtoehtona pitää jonkinlaista aikajaksoteoriaa: tietyllä aikajaksolla jotkut asiat ovat »välttämättömiä» tai määrättyneitä. Tätä voidaan täsmentää indeterminismin suuntaan katsomalla ajanjaksojen muutokset ihmisten päätöksistä riippuvaisiksi». Vrt. Tolonen mt. s. 250 aristotelisen politiikkatieteen toimintatilannesidonnaisen pää-

(Teleologisen) determinismin, fatalismin tms. autonomisten koordinaatioperiaatteiden (H-T Klamin käsitettä lainaten) ja täydellisen voluntarismien välimaastoon asettauduttaessa mahdollistuu myös rationaalisen harkinnan käsitteen alkuitujen tavoittelu, käsitteen, jonka mukaisessa toiminnassa on yksilötasoinen, mutta myös sen ylittävä kollektiivinen ja arvoulottuvuus²⁴. Diskursiiviseen ja proseduraaliseen legitimitteettikonsep-

töksenteon piirteistä. Toisin kuin mm. Palonen ja modernin yhteiskuntafilosofian mainstream, deontologinen rawlsilainen liberalismi edellyttävät, ei ole kuitenkaan selvää, missä määrin po. yhteydessä voidaan tulla toimeen ilman tietoisia positiivisia päämääriä/arvotiloja (ja vm. ilman eksplikoituja metafyyssisiä lähtökohtia). Yllä mainitun valtavirtauksen ongelmia on tässä suhteessa hiljattain terävästi analysoinut Sirkku Hellsten (1996 erityisesti s. 13–14, 29–30, 33).

²⁴ Vrt. Kamppinen ym. 1995 s. 73–75 ja Klami 1983 s. 493, jossa Klami viittaa mm. materiaalisista arvoista irrallisen rationaalisuuskäsitteen subjektivisiteettiin ja tarpeeseen ankkuroida rationaliteetti moraalisiin. Klamin ns. moraalisen rationaliteetin käsite tulee monikerroksisena joissakin suhteissa lähelle po. rationaalisen harkinnan käsitettä. Ks. mainitusta käsitteestä myös mt. 1986 s. 4. Moraalisuuden ja rationaalisen käyttäytymisen suhteesta erityisesti utilitarismin viitekehityksessä ks. myös Harsanyi 1988 s. 39 ss. Yksilötason ylittävän rationaalisuuskäsitteen »alkuiduista» puhuminen saatetaan luonnollisesti kokea (yli)kriittiseksi, onhan rationaalisuuskäsitettä kehitetty jo vuosituhansien ajan. Tarkoitukseni ei ole lainkaan väheksyä esim. Aristoteleen ja Akvinolaisen mahtavaa työtä näillä alueilla, tai kuvitella, että mitään ratkaisevaa uutta olisi enää valistuksen »kesantovaiheen» jälkeenkään välttämättä löydettävissä (vrt. Tolonen 1984, Sihvola 1996). Termillä alkuitu viittaa kuitenkin lähinnä tarpeeseen ao. perustoiden kriittiseen soveltamiseen nykyajan kontekstiin, joka on vasta alkutaipaleella, ja yleisemmästäkin näkökulmasta tarpeeseen restauroida (reflektoidusti) merkittävien ajattelijoiden työtä nykypäivän ongelmien ratkaisuvälineiksi – seikka, johon Husakin näyttää kiinnittävän aiheellista huomiota tuoreessa kirja-arviossaan (1996). Tämä ei tarkoita »uuden» teoreettisen tutkimuksen tarpeen vähättelyä; esim. Tuori on Husan toteamalla tapaa jo siirtynyt »oppi-isän» töiden esittelystä niiden edelleen kehittelyyn ja kritiikkiin. Eräiden asenteellisten uudelleenarviointien ohella (ml. nykyhetkeen sitoutuva postmoderni ja menneisyyteen juurensa katkonut valistus) tämä edellyttäisi mm. nykyistä eriytyneemmän yliopistoprofessionaalien tutkimuksen (ja sen raportoinnin) työnjaon ja -profiilin etsimistä, jota mm. Matti Mälkiä eräässä v. 1994 HT-lehden numerossa peräänkuulutti. Mälkiän virkkeenä oli hänen tutkimuksensa, joka kohdistui suomalaisten hallinnon tutkijoiden (ml. oikeustutkijat) kansainväliseen tunnettuisuuteen. Suomalaistutkijat todettiin kansainvälisesti varsin niukasti tunnetuiksi. Yllä esitetty sisältää paljon muutakin kuin »deterministisen» strategian Mälkiän esiin ottamaan ongelmaan.

tioon kiinnittyvän osion ohella ao. käsitteessä tulee olla myös itsenäinen materiaallinen arvo (rationaalisuus)- sisältö ja materiaallinen legitimitetipäruuste²⁵.

Vaikka käsitteen perusteet voidaankin ympäristöfilosofian ja -tieteen näkökulmasta kiinnittää biosfäärin elämän ja hyvinvoinnin perustaviin arvooperusteisiin, tällaisen moniulotteisen ja -tieteisen käsitteen ja sille rakentuvan argumentointimallin konstruointi on luonnollisesti vaikeaa²⁶. Myöskin ao. käsitteen mukaisen rationaliteetin ohjaamana monimutkaisessa todellisuudessa toimiminen ja eläminen on vaikeaa kaikilla inhimillisen toiminnan tasoilla, mutta ei välttämättä täysin mahdotonta.²⁷

²⁵ Teoreettisesti vahventuessaan tämä vaatimus merkitsee mm. liberalistisen tradition ja sen edustajien selkeää »ylittämistä», monin rajaavin ehdoin ja varauksin jopa sen aitoa ylittämistä, lähteeseen liberalistinen traditio vaikutusvaltaisine edustajineen (Habermas, Rawls) eksplisiittisesti tai implisiittisesti siitä, ettei menettelyllisesti rationaalisilla, reiluilla pelisäännöillä aikaansaatu lopputulos (postkonventionaalisen tai sellaiseksi tulkittun moraalitajun aikana) ole enää alistettavissa millekään sisällölliselle arvostetulle. Hieman provosoivasti todeten, jos olemme päättäneet diskursiivisesti ns. rationaalisessa menettelyssä (varsinkin demokraattisesti) hukkuun (saasteisiin tms.) (tietoisesti tai tiedostamatta), niin asian rationaalisuuteen ei ole em. konseptin pohjalta mitään huomauttamista (vrt. Varton tieteilisen menettelyn ja sen lopputuloksen välisen sidoksen katkeamisesta analyttisessä traditiossa esittämään, 1994 s. 19–20). Hyvin avarasta näkökulmasta molemmat voidaankin koota eräänlaisen teknologisen, menettely- ja välinesuuntautuneen ajattelukehityksen alle.

²⁶ Käsitteen mukaisen teleologian päämääräosiosta eri maanosien/valtioiden näkökulmasta ks. Laszlo ym. 1979. Oikeustutkimuksen näkökulmasta ao. rationaliteetille rakentuva argumentointimallin erästä mahdollisesta lähtökohdasta ks. Laakso 1990 s. 183–184.

²⁷ Perinteisen, lähinnä tekniselle päämäärärationaalisuudelle (hybrikselle?) perustuvan suunnittelurationalismin ongelmista esim. Sairinen 1994 s. 39–40. Kestävän kehityksen mukaisesta suunnitteluprosessista, joka mm. integroi eri osapuolet ja intressit aiempaa tehokkaammin mukaan prosessiin, ks. mt. s. 48 ss. Ks. myös Ost 1995 s. 9. Tämä ei voine merkitä niinkään ympäristöasioiden erittelemätöntä uskorporatisoimista ja teknokratisoimista tai ympäristöhaasteiden hämärtämistä intressipluralismin eetoksella, kuin niiden uudempien demokratisoimista ja yhteisen tiedostuksen ja keinojen määrätietoista etsimistä yhteisillä foorumeilla. On silti mahdollista, että ympäristöasioissakin tarvitaan Kasvion (1994 s. 264–265) työelämävisioille ehkä tietyllä tapaa analogista kovan ytimen/kevyn sektorin yhteiskuntaa (jonka yhdistäminen Kasvion em. visioon ei silti ole ongelmattonta! Ks. esim. von Wright 1993 s. 7–8). Ympäristöä sivuavien päätösten keskeinen, str-

Vaikeuksia puntaroidessa on syytä huomata, että elämän – ainakaan inhimillisen elämän, säilyminen maapallollamme ilman ao. käsitteen (tai teleologian) mukaisen rationaliteetin ohjaamaa toimintaa voi olla vieläkin vaikeampaa, ehkä jopa mahdotonta. Rationaalisuus- käsitteen valtavat ongelmat liittyvät mm. vaikeuksiimme ymmärtää ideoiden ja ihanteiden tarvetta (järkevän toiminnan yhteydessä), ymmärtämisen ja kritiikin eroa ja dialektista suhdetta sekä hybriksen ja kunnianhimoisuuden eroa – ja näiden liudentumisen vaaroja. Intensioltaan – tai teleologian päämääräosiolta, ao. käsite voisi kiinnittyä esim. kollektiiviseen moraalisiin²⁸, yhteiseen perimään/hyvään²⁹,

teginen ydin on ehkä tehtävä (yksi)arvorationalismin pohjalta. Lähtökohdaksi tulisi – uutta filosofista perustutkimusta odoteltaessa – idea tavoitteiltaan arvorationaalista ja keinoiltaan tavoiterationaalista yhteiskunnasta (esim. Uusitalo 1974 s. 226–227). Eloonjäämisytimen ulkopuolinen ympäristöä sivuva päätöksenteko, jossa on olemassa laajemmin tilaa aidolle kompromissien etsimiselle ja habermasilais-tuorilaiselle strategiselle päätöksenteolle (sikä Tuori 1988 s. 147 ss.) (moni)arvorationalismin pohjalta, voitaisiin organisoida osaksi korporatiivisen päätösmallin pohjalta. Eloonjäämisen turvaavaa päätöksentekoa tulisi arvioida sekä sisällöllisen että muodollisen rationaalisuuden kriteerien pohjalta (vrt. Uusitalo edellä) ja sen ulkopuolista päätöksentekoa yksinomaan muodollisen rationaalisuuden pohjalta (käsitteistä Tuori 1988 s. 15–16). Simo Knuutilan (1995) akateemikko Erik Allardt -juhlaseminaarissa 27.10.1995 lievästi tarkasteluyhteydessään priorisoi moniarvorationalismia ei voitane täysin erittelemättömästi asettaa ympäristöä koskevan rationaliteetikäsitteen perustaksi, vaan tarvitaan eri rationaliteetit integroivia ratkaisuja. Vrt. Eskola 1990 s. 31, jossa hän huomauttaa, että »mitään muuta vaihtoehtoa tuhoutumiselle ei nähdäkseni ole kuin sellainen arvorationaalisuus, jossa ... elämän säilyminen asetetaan kaiken muun ohittavaksi perusarvoksi, ja siihen myös rationaalisesti, välistä vetoja ja lipsumista suvaitsematta pyritään. Ruotsalaisen oikeussosiologi Håkan Hydenin tavoin Eskola hahmottelee pelastumisemme »ideaalittyyppiä» pääoman logiikasta ja reflektiosta käsin: kun pääoma huomaa etujensa vaarantuvan »pääoman loputon liike lakkaa tai uhkaa lakata», huoli juhlan loppumisesta saa – korkeintaan – muutoksen aikaan. Tähän liittyvistä ongelmista ks. von Wright 1993 s. 12. Vrt. Hollo 1993 s. 9–10, Oksanen 1993 s. 1–6.

²⁸ Kollektiivisesta moraalista esim. Harva 1980 s. 32–33, ks. myös Turunen 1995 s. 121.

²⁹ Em. käsitteistä uuden ihminen-ympäristö -suhteen (julkisen ja yksityisen rajan ylittävänä) eräänä käsitteellisenä perustana ks. Ost 1995 erit. s. 9. Julkisen tai yhteisen ja yksityisen käsitteiden historiallisesta suhteellisuudesta erityisesti omistusoikeuden käsitteen yhteydessä ks. Tolonen mt. s. 269. Molempien omistusoikeuskäsitteiden mahtumisesta luonnonoikeudelliseen traditioon ja niiden välisestä valinnasta Akvinalaisen ajattelussa yhtäältä yhteis-

»ekonomiaan» (talous laajasti ymmärrettynä, ml. luonnontalous³⁰) taikka »eudaimoniaan»³¹ todellisuuden potentiaaleina – käsitteisiin liittyvät haasteet jätän tässä ao. erityistieteiden edustajille ja filosofeille. Välineosuudeltaan ao. käsitteen tulisi rakentua yhtäältä sopeutumiselle ja mukautumiselle ja toisaalta (rationaaliselle) vaikuttamiselle. Lisäksi mainitulle käsitteelle tulee identifioida sellaiset metafysiset taustaoletukset, joilla käsite viime kädessä lepää³². Näin ytimeltään muo-

toutuvan **holistisen** ja ehkä dialektisenkin käsitteen »kehittymättömyyttä» voidaan mielestäni perustellusti kritisoida³³. Merkittävin osa ongelmasta kuulune filosofeille³⁴, ja vastuu siitä ehkä

kunnallisena tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä mt. s. 277–278 , 279–280, mutta toisaalta jopa eloonjäämiskysymyksenä mt. s. 279. On syytä huomata, että viimeksimainitussa – ajatuksessa yksityisoikeudesta luonnonympäristön suojaamisen ja hoidon mahdollistavana eloonjäämisemme perustana – ei ole kysymys mistään normatiivisesta asetuksesta, vaan viime kädessä (kontingenssiin nojaavasta) tavoite–keino-ajattelusta. Tällöin Tuomaan ajattelun ero uuden ajan absolutistis-individualistisiin omistuskäsitteisiin käy selväksi (ks. myös mt. s. 280 ss., vrt. possessiivis-individualistisen omistuskäsitteen ekologisista ongelmista Pietarinen 1995 s. 98–100) – seikka, jonka merkitystä edes Itä-Euroopan romahdus ei aivan kokonaan poispyyhkäise. Ns. luonnollisen käytön doktriinista Aristoteleella ks. mt. s. 288 ss. Tällä doktriinilla, silloin kun se ulotetaan ja avarretaan esim. tuleviin sukupolviin ja luonnontalouden kautta koko biosfääriin talouteen, voi olla sovellutusarvoa nykyiselle kokonaistaloudelle: fysis ehdottomine reunehtoineen antaa rajat omaisuuden ja luonnonvarojen (luonnonmukaiselle) käytölle, joka viime kädessä tähtää yhteisöautarkiaan ja yhteisön (laajasti ymmärrettynä) kaikkien jäsenten tarpeiden tyydytykseen (s. 292–294).

³⁰ Klami 1983 s. 314 sekä seikkaperäisemmin esim. Wilenius 1994.

³¹ Anttiroiko 1993 s. 127 ss., erit. s. 132.

³² Ks. esim. Tolonen mt. s. 253. Olennaista on, ettei sitouduta sellaiseen refleктоimattomaan metafysisen teoriaan, joka johtaa luopumaan mielekkäästä järkipäisestä toiminnasta (vrt. Klami 1983 s. 257–258 ja s. 494, 497–498, ks. myös Palonen mt. s. 17–18.). Käsilä olevan konseptin ehkä tärkein metafyyminen taustaoletus on se, että elämä on arvokas ja tarkoituksellinen ja että maailma on järjellinen. Klami kiteyttää tutkimuksensa »Ihmisen sääntöt» ydintulokseksi sen, että ihmisen sääntöjen ongelma on lopulta sidoksissa ihmisen olemassaolemisen tarkoitusta tai tarkoituksettomuutta koskevaan tulkintaan. Osoitettuaan niin hyvin arvomme kuin empiirisen tieteen perustan induktioperiaatteessa riippuvaiseksi todellisuuden perimmäisestä järjellisyydestä Sven Krohn päättää teoksensa »Ihminen, luonto ja logos» Klamin (1983) tavoin pohdintaan kaaoksen ja kosmoksen välillä ja mm. toteaa: »Maailmassa ilman kaikkea järjellisyyttä ei mikään tieto eikä mikään tiede toisi valoa pimeyteen. Tieto edellyttää objektiivista järjellisyyden periaatetta, Logosta ja tieteen pyrkimys totuuteen on uskoa tähän Logokseen.» (1981 s. 293–294). Vrt. Heidegger 1995 s. 12, joka päättyy näkemään ihmisen mahdollisuudet vallastamme riistäytyneen teknolo-

gian edessä loppuneeksi: vain jumala voi Heideggerin mielestä enää pelastaa meidät. Tämä seikka ei hänelle merkitse rationaalisuudesta luopumista. Rationaalinen ajattelu merkitsee Heideggerille luopumista hybridistä ja valmistautumista ajattelun avulla jumalan ilmestymiseen tai ilmestymättä jäämiseen (vrt. Von Wright 1989 s. 309–310).

³³ Ks. esim. HS 29.12. s. C6, jossa prof. Yrjö Haila arvioi Kamppisen, Raivolan, Jokisen ja Karlssonin teosta »Riskit yhteiskunnassa. Maallikot ja asiantuntijat päätösten tekijöinä», Guadeamus 1995. Haila kiinnittää kriittistä huomiota teoksen rationaalisen toiminnan käsitteen ankkuroitumiseen yksilötasolle ja yhteiskuntatason rationaaliteetin puuttumiseen, pohtimatta sanottavasti arvostelun yhteydessä ao. tason rationaaliteetikäsitteen ongelmia. Oikeustutkimuksessa rationaalisen lainsäätäjän käsitettä on toki muodostettu (mm. Klamin ja Aarnion panoksella). (Oikeustutkimuksessa) lukuunottamatta Habermasin luonteeltaan proseduraalista legitimitteettiteoriaa ja sen huomionarvoisia kotimaisia muunnelmia (Tuori), emme ole tältä osin joistakin lupaavista aluista huolimatta vielä kovinkaan pitkällä, – varsinkaan, jos panokset ja tulokset suhteutetaan haasteiden laajuuteen. Filosofisten ongelmien, painotusten ja katvealueiden ohella asiointilan eräs merkittävin taustasy lienee siinä, että suomalaisen oikeusteorian terävin kansainvälistä huippua oleva kärki (paljolti juuri kahden ensinmainitun tutkijan työn myötä) on jo pitkään suuntautunut pikemminkin argumentaatio/justifikaatioteorian kuin varsinaisesti lainsäädäntö(l. sääntely)teorian alueelle. Tällä on eräs luonnollinen (lisä)syynsä mm. lainsäätäjän aseman asteittaisessa heikentymisessä (ks. esim. Pohjolainen 1994). Lisäksi voidaan viitata teoreettisluonteisen, holistisen ympäristötutkimuksen vaativuuteen (vrt. Klami 1986 s. 2, lainsäädännön arvioinnin osalta Uotila 1991 s. 336) ja ehkä myös tutkimuksen resurssien ja teemojen hajoamiseen (mm. opetuskirjallisuuteen ym. käytännöllisiin haasteisiin). Panosta onkin etsittävä myös muilta tieteenaloilta (esim. Eklin 1971, Sintonen (esim. 1981), Sipponen 1971 erit. s. 16–17). Näin on jo siksikin, että disiplinaariset rajat ovat monin tavoin hämäriä (ks. myös Oksanen 1993 s. 73 ss.). »Eksplisiittisesti» kriittisten oikeustutkimuksen suuntausten tähänastinen yhteiskunnallinen anti on sekin jäänyt suhteellisen niukaksi Erikssonin ja Tuorin merkittävästä panoksesta huolimatta (vrt. Minkisen kirja-arviointi, Minkinen 1989). Tämän taustalla lienee mm. niitä ongelmia, joihin Allardt tuoreessa viime vuosien sosiologian ja filosofian kritiikissään kiinnitti huomiota (mt. 1995, ks. myös Kasvio 1994 s. 268). Tutkimus on jäänyt yksipuolisesti teoreettis-spekulatiiviselle tasolle. Holistisen tutkimusotteen varaan rakentuvan lainsäädännön arvioinnin systemaattista kehikkoa ei ole vielä rakennettu. Vrt. oikeustutkijoista Uotila 1991 yl. s. 332, 335 ja lainsäädännön empiirisen kriittisen tutkimuksen vähäisyyden taustasyistä vmt. s. 335.

³⁴ Vrt. Allardt mt. s. 10–12. Ympäristöfilosofinen tutkimus on toki nopeasti laajentunut, josta tarjooa yleis-

erityisesti analyytikoille³⁵. Annoksen tämän asiain-tilan taustasyistä ja haasteista voi ehkä silti vieri-tää myös rationaalisuuskäsitettä tietyllä tapaa Weberin jälkeen vieroksuneille (oikeus)sosio-logeille³⁶.

Arvovaltakiistat, syyttely, tukkanuottasilla olo, puukkoselkä tai tutkijakollegoiden tekstien irroit-taminen niiden tieteellisestä kontekstista (vasta)-kritiikkivoiman lisäämiseksi – joitakin professio-naalien »ammattitauteja» mainitakseni, eivät kuitenkaan hyödytä ketään, niin helppoa kuin niihin jokaisen onkin sanan jossakin merkityksessä sورتua³⁷. En näe näitä »ammattitauteja» kuiten-

kuvan esim. Vilkan analyysi (1993). Arvovaltaiset puheet ympäristölainsäätäjän yhteiskunnallisesta toimintakontekstista »olosuhteiden diktatuurina» (von Wright 1992 s. 126) sekä »tyhmyydestä ja jär-jettömyydestä valtavana historiallisena voimana» (mt. s. 124) saattavat haitallisesti stimuloida deter-minististä ajattelua – vaikka von Wrightin tarkoitus lieneekin päinvastainen, reflektioiva ja yhtä hyvin po. käsitteen reunaviivoja kuin – ehtoja hahmottava. Ks. myös mt. s. 170 ja lähtökohtia uudelle rationaali-suuskäsitteelle mt. 1985 s. 169 ss. Ks. toisaalla von Wrightin tuoreempaa pessimismia rationaalisuuden mahdollisuudesta 1993 s. 14. Kriittisestä rationaa-lisuuskäsitteestä ks. yl. Agassi & Jarvie (ed.) 1987, erit. s. 247 ss. Heidän mukaansa »one does not need to be familiar with Plato's dialogues, or with any scholarly apparatus, to acknowledge, that intelligent criticism sparkles with rationality. It seems, that traditional philosophers who define rationality with no reference to criticism are here in tough spot. ...»(s. 247). Ks. myös mt. s. 445 ss. jakso »The Rationality of Irrationalism».

³⁵ Vrt. Himanen 1994 s. 163–164, ks. myös Varto 1994 s. 26 ss. analyyttisen ja fenomenologisen suunta-uksen vertailua po. kysymykseen liittyvistä aspekteista. Ks. myös tiede-eettisen tutkimuksen avaruuden tarpeesta Kuitunen mt. (I) s. 18–19, 24 ja VI sekä yleisemmin filosofisen ilmapiirimme yksipuoli-suudesta esim. Broms & Koski 1995 erit. s. 37.

³⁶ Asiantilan taustoista, sekä muutoksen oireista, tarpeista ja suuntaviivoista ks. esim. Saari 1995. Asiaan liittyvää filosofisestikin vaikeaa problematiikkaa on sivuttu mm. Antti Eskolan 60-vuotisjuhlakir-jassa »Jos A niin», (toim. Weckroth & Tolkki-Nik-konen), Tampere 1994, ja sitä koskeneissa komenteissa esim. Janus-lehden palstoilla. Habermas antaa kuitenkin rationaalisuuskäsitteen ongelmat sosiologien sijasta filosofeille; rationaalisen valin-nan käsitteen osalta ensin mainittu edellyttää an-nettuna sen, minkä jälkimmäinen asettaa tutkimus-kohteeseen (1994 s. 68–69). Sosiologian ja filo-sofian välisen rajan häilyvyydestä ks. kuitenkin Al-lardt 1995. Erylistieteen ansiokkaasta panoksesta rationaalisen valinnan teorian aluella voidaan mainita esimerkkinä Harri Sintosen terveystaloustietei-lijänä kansainvälisesti korkealle noteeratut tutkimus-ponnistukset.

³⁷ Vrt. Turunen 1995 s. 221–222. Ks. myös Sinkko-nen & Kinnunen 1994 s. 126–127, 130 arviointitut-kijoiden osalta sekä Uotila 1991 s. 335 lainsäädän-

kaan erityisesti yksittäisten yliopistojen ongelma-na, vaan professionaalien, korkeakoululaitoksen ja jopa koko (kansainvälisen) tiedeyhteisön haas-teina, joihin (mm.) Pierre Bourdieu tuoreessa haastattelussaan kiinnitti huomiota³⁸.

Filosofian/tieteen/ tutkimusalojen perinteisiin identiteetteihin ja vahvuuksiin strategisen linnoit-tautumisen sijaan tarvitaan uutta laadullista kes-kustelua sekä uudelleen punnittua, hollistista, ta-sapainoista, integroitua ja määrätietoisesti suun-nattua tutkimuspanosta. Empiirisellä/kokeellisella tutkimusotteella on valtavasti annettavaa myös ympäristöön suuntautuvan tutkimusaktiviteetin kokonaisuudessa. Sitä paitsi muutakin kuin ympäristöämme on tutkittava; reduktionismia sanan negatiivisessa merkityksessä tulisi välttää niin hyvin filosofisella kuin tiedepoliittisellakin tasola. Kaiken perustana on tasapainoinen ja koko-naisvaltainen käsitys todellisuudesta, tutkimus-kohteesta ja niistä välineistä, joilla todellisuutta tulee lähestyä. Tähän liittyvät haasteet eivät vält-tämättä mahdollista erityistieteenalojen tutkijoiden etenemistä pitkälle pilkottuihin atomeihin tai (to-tunnaisilla kriteereillä kvalifioitaviin) ylimpiin opin-näytteisiin, tai vievät niiltä mielekkyyden³⁹. Glo-baaliset näkymämme ja visioimme lienevät monellakin tapaa pikemminkin uusien kokonaisuuk-sien löytämisessä kuin halkaistuissa atomeissa – joskin ne toisaalta ovat myös uudessa tolerans-sissa ja riskien hallinnassa aiempaa avaramman rationaliteetikäsitteen pohjalta.⁴⁰ Kaikessa ana-lyytisyydessään(kin) Husa, samoin Kamppinen ym. riskitarkasteluillaan viitoittavat tässäkin suh-teessa tietä hyvään suuntaan. Sitä tulisi jatkaa.

nön kriitikotutkijoiden osalta. Ks. myös Sihvola 1996 s. 64–65.

³⁸ Bourdieu 1996. Eryityisesti pienten korkeakoulujen kil-pailukykyisyydestä ks. esim. Oksanen 1993 a s. 297–298, 303–304, 309 ja siellä viitattu kirjallisuus. Korkeakoulujen voimakkaan kilpailu(ttamise)n on-gelmavaikutuksista korkeakoululaitoksen strategisen edunvalvonnan ja yhteistyön ja viime kädessä ta-loudenkin näkökulmasta ks. taas esim. vmt. s. 312 ss.

³⁹ Vrt. Kuitunen mt. (I) s. 15.

⁴⁰ Vrt. Uotila mt. s. 337–338 sekä Heuru 1989 s. 176 oikeusajattelun rappeutumisesta. Klami on sivunnut oikeustieteen ja yhteiskuntatieteiden suhteita sekä mm. väitöskirjallisuuden muutoshaasteita po. asia-yhteyteen sopivalla tavalla todetessaan, että »kaik-ki riippuu siitä, millaisen asenteen oikeustiede tut-kimuskohteeseensa omaksuu. Jos asenne on nöy-rä ja kuulainen laki- ja oikeuspositivismi, jossa tut-kimuksen nimissä selostetaan lakeja, oikeustapa-uksia ja aiemmin asioista kirjoittaneiden kollegojen kantoja, ei tarvita pidemmän päälle väitös- eikä muitakaan kirjoja. ATK-perusteiset rekisterit ovat tähän tarkoitukseen paljon näppärämpi erityiseme-todi». »Oikeustiedettä tarvitaan tulevaisuudessa

Vaikka suunta onkin oikea, on syytä huomata, että tiedon lisääntyminen voi merkitä myös epävarmuuden lisääntymistä⁴¹.

LÄHTEET

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan regulatiivinen periaate. Pohdintaa yhden oikean ratkaisun mahdollisuudesta. *Lakimies 5/1989* s. 594–617 (Aarnio 1989)

Agassi, Joseph & Jarvie, Ian C (ed.): *Rationality: The Critical View*, Nijhoff International Philosophy Series 23 (Agassi & Jarvie 1987)

Ahmavaara, Yrjö: Kun filosofia hylkää tieteen ja palaa myyttiin. *Essee kokoelmasta »Esseitä tästä ajasta»*, Porvoo 1987 s. 315–332 (Ahmavaara 1987)

Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka: *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Juva 1994 (Alkula ym. 1994)

Allardt, Erik: Tiede ja olennaiset kysymykset, *Tiedepolitiikka 4/95* s. 5–12 (Allardt 1995)

Allardt, Erik: Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä, teoksesta »Ympäristökysymys», toim. Massa & Sairinen, Helsinki 1991 (Allardt 1991)

Anttiroiko, Ari-Veikko: *Kunnallistutkimus ja tieteen kriisi*. Teoksesta *Uudistuva kunnallistutkimus*. Kunnallistutkimuksen paradigmanmuutos 1990-luvulla, Tampere 1993 s. 85–129 (Anttiroiko 1993)

Bourdieu, Pierre: »Älymystön vastuu». Haastattelu *Tiedepolitiikka* -lehdessä 1/96, s. 5–12 (Bourdieu 1996).

Broms, Henri & Koski, Jussi T: *Fundamentalismi ja sivistys – eräs keskustelu*, *Tiedepolitiikka 1/95* s. 35–42 (Broms & Koski 1995)

vain, jos se perinteisen tulkintajuridisen tehtävänsä ohella kykenee omaksumaan empiirisen ja kriittisen asenteen. Oikeustieteen on seurattava tapahtumia oikeudellisen sääntelyn alalla, kerrottava missä mennään, ja myös mihin pitää ja ei pidä mennä. Yksi keskeinen tehtävä tässä yhteydessä on varoittaa poliitikkoja ja heitä hännysteleviä käytännön juristeja sääntelyhybriksestä”. Viimeksimainitusta vastaavasti Heuru mt. s. 176. Mielestäni on silti kiinnitettävä huomiota myös kotimaassa vallitsevaan liberaaliseen deregulaation hybridiksi. Molemmat ilmentävät usein muodin- tai tunteenomaista, eivät rationaalista asennetta oikeudellisen sääntelyn koherenssinä puutteiden pulmiin. EU-oikeudellinen deregulaatio ei poista deregulaation ongelmia, vaan johtaa samanaikaisesti päinvastaisiin ongelmiin samalla oikeuden rationaalisuuslottovuudella ja joissakin tapauksissa jopa kärjistää ensinmainittua ongelmaa. Lainasin Klamia koskevan viitteen Riepulalta (1996 s. 53), jonka mukaan se on julkaistu *Tiede ja Edistys* -lehdessä (1995 s. 16). En kuitenkaan löydä sitä mainitusta lehdestä ja siksi se jää lähteiden ulkopuolelle.

⁴¹ Viimeksimainitusta Eskola 1994 s. 46-47.

Brown, Lester R. (ed.): *Maailman tlla 1991*, Washington 1991 (Brown 1991)

Eklin, Mikko: *Oikeusnormin asettaminen yhteiskunnassa*. Taloudelliseen toimintaan vaikuttavan oikeusnormin säätämisen funktionaalisesti tarkasteltuna. Helsinki 1971. *Valtio-opillinen väitöskirja*. (Eklin 1971)

Eskola, Antti: *Arvot ja yhteiskunnan muutos*. Teoksesta »Arvot – Tiede – Taide», Helsinki 1990 s. 26–33 (Eskola 1990)

Eskola, Antti: *Sosiaalietieteen muuttuvat tekstit ja käytännöt*. Teoksesta »Jos A niin», Antti Eskolan 60-vuotisjuhlakirja, toim. Weckroth ym. Tampere 1994 s. 13–49 (Eskola 1994)

Finnis, John: *Natural law and natural rights*. Oxford 1980 (Finnis 1980)

Frankl, Viktor E: *Olemisen tarkoitus*. Otava 1981 (Frankl 1981)

Galtung, Johan: *Essays on Methodology*, Copenhagen 1977 (Galtung 1977)

Habermas, Jürgen: *Tiede, järki ja kommunikaatio*. Jyväskylä 1994 (Habermas 1994)

Haila, Yrjö: »Riskien moninaiset ilmeet – Uhkakuvien systemaattista mutta yksilökeskeistä analyysia». *Kirja-arviointi HeSa 29.12.1995* s. C6.

Harsanyi, John C: *Morality and the theory of rational behavior*. Teoksesta *Utilitarianism and beyond*, ed. Amartya Sen and Bernard Williams, Cambridge 1988 s. 39–63 (Harsanyi 1988)

Harva, Urpo: *Hyvä ja paha. Praktisen etiikan ongelmia*. Keuruu 1980 (Harva 1980)

Hautamäki, Antti: *Individualismi on humanismia*. Teoksesta *Yksilö modernin murroksessa*, toim. Hautamäki ym., Tampere 1996 (Hautamäki 1996)

Heidegger, Martin: *Martin Heideggerin haastattelu Der Spiegel* -lehdessä (Niin & Näin 4/95 s. 6–16: »Vain jumala voi meidät pelastaa». Teoksesta *Antwort*. Martin Heidegger im Gesbräch, Gunter Neske, 1988, suomentanut Tere Vaden. (Heidegger 1995)

Hellsten, Sirkku: *Oikeutta ilman kohtuutta*. Modernin oikeudenmukaisuuskäsityksen kritiikkiä. Tampere 1996 (Hellsten 1996)

Heuru, Kauko: *Länsimainen oikeusajattelu*. Tampere 1989 (Heuru 1989)

Hilpelä, Jyrki: *Filosofia kritiikkinä*, Joensuu 1986. *Filosofian alaan kuuluva väitöskirja*. (Hilpelä 1986)

Himanen, Pekka: *Bertrand Russellin haaste*. Russellin aikalaiskritiikki esimerkkinä aika laiskritisestä filosofiasta. Tampere 1994. *Filosofian alaan kuuluva väitöskirja*. (Himanen 1994)

Hollo, Erkki: *Johdatus ympäristöoikeuteen*. Helsinki 1993 (Hollo 1993)

Husa, Jaakko: *Julkisoikeudellinen tutkimus*. Tutkimus julkisoikeudessa harjoitettavan tutkimuksen metodologiasta. Jyväskylä 1995. *Julkisoikeudellinen väitöskirja* (Husa 1995)

Husa, Jaakko: *Kun laki loppuu tyrannia alkaa*. Kirjarvio Mikko Yrjönsuuren John Locken teoksesta »Second Treatise of Government ...» tekemästä suomennoksesta, *Oikeus 1996:1* s. 71–73 (Husa 1996)

Kamppinen, Matti & Raivola, Pertti & Jokinen, Pekka & Karisson, Hasse: *Riskit yhteiskunnassa*. Maallikot ja asiantuntijat päätöksentekijöinä. Tampere 1995 (Kamppinen ym. 1995)

Kasvio, Antti: *Uusi työn yhteiskunta*. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Jyväskylä 1994 (Kasvio 1994)

Klami, H-T: *Finalistinen oikeusteoria*. Turku 1980 (Klami 1980)

- Klami, H-T: Ihmisen säännöt, Turku 1983 (Klami 1983)
- Klami, H-T: Law, Environment and Uncertainty. Studies on Legal Methodology, Turku 1986 (Klami 1986)
- Knuutila, Simo: Onko järkevyyt elämänpolitiikassa haitallista vai hyödyllistä? Esitelmä Erik-Allardt -juhlaseminaarissa »Elämänpolitiikka ja tulevaisuus. Hyvinvointi, riskit ja kestävä kehitys» 27.10.1995 (Knuutila 1995)
- Koskiaho, Brita: Ohi, läpi ja reunojen yli, Helsinki 1990 (Koskiaho 1990)
- Kotkavirta, Jussi: Kriittinen teoria ja etiikka. Skeptisiä huomautuksia diskurssietikasta, Tiede ja edistys 1/90 (Kotkavirta 1990)
- Krohn, Sven: Ihminen, luonto ja logos, Jyväskylä 1981 (Krohn 1981)
- Kuitunen, Jorma: Tieteen policy-orientaatio ja sosiaali-eettisen vastuun edellytykset. Tampere 1995. Aluetieteen laitoksella julkaistu väitöskirja. (Kuitunen 1995)
- Laakso, Seppo: Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta. Helsinki 1990 (Laakso 1990)
- Lagerspetz, Eerik: Vapaus, yksilöllisyys ja yhteiskunta. Teoksesta Yksilö modernin murroksessa, toim. Hautamäki ym., Tampere 1996 s. 45–62 (Lagerspetz 1996)
- Laszlo, Ervin (ym.) (toim.): Ihmiskunnan päämäärät. Raportti Rooman klubille, Espoo 1979 (Laszlo ym. 1979)
- Mannermaa, Mika: Tulevaisuus, murros vai mosaiikki. Jyväskylä 1993 (Mannermaa 1993)
- Minkkinen, Panu: Kriittistä oikeustiedettä v. 200 j. v., arvio teoksesta »Rättsdogmatikens alternativ», red. Kaarlo Tuori, Tammerfors 1988. Tiede ja edistys 3/1989, (Minkkinen 1988)
- Niiniluoto, Ilkka: Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Keuruu 1984 (Niiniluoto 1984)
- Oksanen, Timo: Tutkimus tulostulosajattelulle rakentuvan korkeakoululaitoksen hallinnon arviointi-, organisaatio- ja säätelyteoreettisesta rationaalisuudesta ja sen suhteesta erityisesti korkeakoulujen rationaaliseen autonomiaan. Julkaisematon sivulaudaturtyö Tampereen yliopiston hallintotieteiden laitoksella (Oksanen 1993a)
- Oksanen, Timo: Oikeudellisen sääntelyn vaikutuksia arvioivan tutkimuksen metodologiasta. Julkaisematon lisensiaatintutkimus Tampereen yliopiston julkisoikeuden laitoksella. (Oksanen 1993)
- Ost, Francois: The Philosophical foundation of Environmental Law: an Excursion beyond Descartes. Law, technology and Environment: a challenge to the great dichotomies in western rationality. Abstrakti Tampereen yliopistossa 5.–6.10.1995 järjestetyssä symposiumissa »Environment and Society» pidetystä esitelmästä (Ost 1995)
- Palonen, Kari: Aatetutkimus aatekriittikinä. Erään tutkimusohjelman muodostaminen, kilpailukykyisyyden testaaminen ja soveltuvuus empiriseen aatetutkimukseen. Helsinki 1975. Valtio-opillinen väitöskirja. (Palonen 1975)
- Pietarinen, Juhani: Ihminen ja luonto: Neljä perusasetusta. Teoksesta Arvot, hyveet ja tieto, toim. Elo & Simola. Elämäntutkimustiedon opetuksen 10-vuotisjuhlakirja, s. 98–109. Helsinki 1995 (Pietarinen 1995)
- Pohjolainen, Teuvo: Normihierarkian murentuminen. Oikeus 1/1994 s. 26–41 (Pohjolainen 1994)
- Rieppula, Esko: Pysähtyneisyydestä uudistumiseen. Oikeus 1996:1 s. 50–54 (Rieppula 1996)
- Ruokanen, Miikka: Theology of Social Life in Augustine's *De civitate Dei*, Göttingen 1993 (Ruokanen 1993)
- Saari, Juho: Sosiaalietieteellisen tutkimuksen rajat, Tiedepolitiikka 1/95 s. 13–28 (Saari 1995)
- Saari, Esa: Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle, Sokrateesta Marxiin, Juva 1992 (Saari 1992)
- Sairinen, Rauno: Ympäristökonfliktit kuntien suunnittelussa ja päätöksenteossa, Suomen Kuntaliitto 1994 (Sairinen 1994)
- Sihvola, Juha: Yhteisö ja hyvä elämä. Aristotelismi ja suomalainen arvokeskustelu. Teoksesta Yksilö modernin murroksessa, toim. Hautamäki ym., Tampere 1996 s. 63–116 (Sihvola 1996)
- Siltala, Juha: Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. Teoksesta Yksilö modernin murroksessa, toim. Hautamäki ym., Tampere 1996 s. 117–205 (Siltala 1996)
- Sinkkonen, Sirkka & Kinnunen, Juha: Arviointi ja seuranta julkisella sektorilla. Kuopio 1994 (Sinkkonen & Kinnunen 1994)
- Sintonen, Harri: An approach to economic evaluation of actions for health. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1981 (Sintonen 1981)
- Sipponen, Kauko: Oikeus ja politiikka. Teoksesta Oikeus ja politiikka, Suomen lakimiesliiton toimittama aineisto Jyväskylän v. 1971 Kulttuuripäivien oikeuspolitiikan kongressista (toim. Lindholm & Seppälä). Jyväskylä 1971 (Sipponen 1971)
- Szekely, Edmond B: Johdanto teokseen »Minä puhun Sinulle metsän puiden kautta. Essealaisten tuntemattomat kirjoitukset», Jyväskylä 1992 (Szekely 1992)
- Tarukannel, Veijo: Terveystieteellinen sijoituslupa. Tampere 1990. Julkisoikeudellinen väitöskirja. (Tarukannel 1990)
- Tolonen, Hannu: Luonto ja legitimaatio. Normatiivisten asiointilojen johtaminen aristo telisen luonnonoikeustradition mukaan. Vammala 1984. Oikeustieteellinen väitöskirja. (Tolonen 1984)
- Tuori, Kaarlo: Oikeuden rationaalisuus. Max Weber ja Jurgen Habermas oikeuskehityksen tulkitsijoina. Helsinki 1988 (Tuori 1988)
- Tuori, Kaarlo :Sosiaalioikeus. Juva 1995 (Tuori 1995)
- Turunen, Kari T: Arvojen todellisuus, Jyväskylä 1993 (Turunen 1993)
- Turunen, Kari T: Tieto ja tiede. Saarijärvi 1995 (Turunen 1995)
- Uotila, Jaakko: Oikeustieteestä, kriiseistä, riskeistä. Emeritusluento, Oikeus 4/91 s. 332–340 (Uotila 1991)
- Uusitalo, Paavo: Suunnittelun tavoitteet ja keinot, Helsinki 1974 (Uusitalo 1974)
- Varto, Juha: Onko luonto meidän? Filosofisten perinteiden argumentaatioperusteista ja -tavoista, teoksesta Ympäristöongelmat ja tiede – ympäristötutkimuksen filosofiaa, Helsinki 1994 s. 13–34 (Varto 1994)
- Vilkkä, Leena: Ympäristöetiikka, Helsinki 1993 (Vilkkä 1993)
- Weckroth, Klaus – Tolkki-Nikkonen, Mirja (toim.): »Jos A niin», Antti Eskolan 60-vuotisjuhlakirja, Tampere 1994
- White, Alan R: Methods of Metaphysics, New York 1987 (White 1987)
- Wilenius Markku: Modernin muuttuva ympäristö. Ympäristökysymys globalisoituvassa yhteiskunnassa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen

julkaisu A 12, Jyväskylä 1994 (Wilenius 1994)
Wilenius, Reijo: Filosofia ja politiikka, Tapiola 1975
(Wilenius 1975).
Von Wright, Georg H: Filosofisia tutkielmia, Juva 1985
(von Wright 1985)
Von Wright, Georg H: Tiede ja ihmisjärki, Keuruu 1987
(von Wright 1987)

Von Wright, Georg H: Ajatus ja julistus. Keuruu 1989
(von Wright 1989)
Von Wright, Georg H: Minervan pöllö, Keuruu 1992 (von
Wright 1992)
Von Wright, Georg H: Viimeisistä ajoista. Ajatusleik-
ki. Kirjoitus Helsingin yliopiston tiedotuslehdessä
24/1993 s. 4–16 (von Wright 1993)